

Hoofdstuk 1

Geschiedenis van de godsdienstonderwijzers

Jan Vroegindewey (1873-1953) in Middelharnis als oefenaar⁶

'Hij was een blijmoedig mens. Hij kende de blijdschap van het geloof en hield ervan, ook op zijn vele logeeradressen, op de vroege zondagmorgen een psalmvers te zingen. De mensen overal in den lande, die hem te logeren hebben gehad – en dat zijn er tientallen – bewaarden aan zijn aanwezigheid in hun huis en gezin de beste herinneringen. (...)

Eens was er een moment, waarover hij later met enige schaamte sprak. Hij had gepreekt in 'Elim' te Zwolle.⁷ Na de dienst daalde hij de preekstoel af en bedacht bij zichzelf, dat hij het er aardig van af had gebracht. Hij vond dat hij een goede preek had gehouden. Wat hadden de mensen naar hem geluisterd! Zo de treden van het trapje afdalend, betrapte hij zich op geestelijke hoogmoed. Een duivelse verzoeking. Stil bad hij om vergeving. In de consistorie zei een van de broeders: 'Wat hebt u het vanochtend weer kostelijk gezegd, meneer Vroegindewey.' 'Zwijg stil, man. Dat zei daarnet de duvel ook toen ik de preekstoel afkwam', was het antwoord van de prediker, tot schrik van de broeders van Zwolle.⁸

---

6. Jan Vroegindewey in Middelharnis – een bekend persoon in hervormd-gereformeerde kringen – was geen godsdienstonderwijzer in formele zin, maar oefenaar. Hij was een geliefde prediker, die voorging in kerkdiensten in hervormd-gereformeerde gemeenten en evangelisaties. Zijn zonen werden alle vier predikant: Leen, Wouter, Willem en Arend. Zie: M.C. Romein-Vroegindewey (red.), *Rijk in God. Uit het leven van Jan Vroegindewey (1873-1953)*, Kampen 1997.

7. Elim was de naam van de evangelisatievereniging op gereformeerde grondslag in Zwolle. In 1904 opgericht, werd zij later een wijkgemeente van de hervormde gemeente, in 2004 van de protestantse gemeente te Zwolle.

8. M.C. Romein-Vroegindewey, *Rijk in God*, 48-49.

Hulpkrachten

Al vanaf het begin van het bestaan van de Gereformeerde Kerk in ons land zijn er naast de predikant gemeenteleden geweest die als hulpkrachten in de gemeente werkzaam waren. Zij waren geen ambtsdrager, maar hadden – zouden we nu zeggen – een bediening. Zo waren er catechiseermeesters en ziekentroosters of ‘krankbezoekers’. Vaak gaat het dan om taken die gecombineerd werden met andere functies in de kerk, zoals die van voorzanger, voorlezer en koster.

*De godsdienstonderwijzer als schoolmeester in de zeventiende eeuw.
Bron: RD*

Tot aan het einde van de Republiek zijn de Gereformeerde Kerk en de school nauw met elkaar verbonden. De schoolmeester moet de kinderen kennis van de Bijbel en de catechismus bijbrengen. Dit verandert in 1795 als de Bataafse Republiek tot stand komt. Dan wordt de band tussen kerk en school verbroken. Het gevolg ervan is dat het niet meer tot de taak van de school behoort om godsdienstonderwijs te geven. De wet bepaalt dat het in de publieke (openbare) scholen voortaan moet gaan om een ‘opleiding tot christelijke en maatschappelijke deugden’.

Algauw komt er dan een regeling tot stand, waardoor de kinderen op school weer godsdienstonderwijs krijgen, maar dan vanuit de kerk. In 1816 vindt het een en ander zijn beslag in het *Algemeen Reglement van*

de Hervormde Kerk. Daarin staan bepalingen voor de wijze waarop het godsdienstonderwijs op school door de kerk aan de kinderen gegeven moet worden. Dan gaat het om tijd en plaats en ook om de inhoud van het godsdienstonderwijs. Het kan gegeven worden door leraren van de kerk (predikanten), catechiseermeesters en anderen. In verband hiermee wordt de term ‘godsdienstige onderwijzer’ gebruikt. In 1847 wordt in een nieuw *Reglement* de uitdrukking ‘godsdienstonderwijzer’ gebruikt. Blijkbaar is deze term in de kerk dan gangbaar geworden voor de persoon die vanuit de kerk op school godsdienstonderwijs gaf.

De term

De term ‘godsdienstonderwijzer’, die gebruikt is tot aan de invoering van de kerkorde van 1951 en over wie het in dit boekje gaat, stamt dus uit het schoolwezen van het begin van de negentiende eeuw. Tegelijk komt het in die tijd vaak voor, dat de godsdienstonderwijzer ook allerlei taken van de vroegere catechiseermeesters en van andere werkers in de kerkelijke gemeente overneemt. Later krijgt hij nog andere bevoegdheden, bijvoorbeeld om ‘Bijbellezingen’ en ‘oefeningen’ te houden. C. Houtman tekent hem als een ‘assistent’-predikant. In dat geval verricht hij naast het godsdienstonderwijs op school vrijwel dezelfde taken als de predikant, met uitzondering van de bediening van de sacramenten doop en avondmaal. In het *Reglement* van 1847 wordt voor hem ook de term ‘evangelist’ gebruikt.

In het *Algemeen Reglement* van 1816 wordt ook gesproken over catechiseermeesteressen. Dat was niet nieuw. Al veel eerder kende men in de Gereformeerde Kerk catechiseermeesteressen. Zij waren werkzaam in de catechese aan jonge kinderen. Sinds 1816 mogen zij in publieke scholen godsdienstonderwijs geven. Of dat in de praktijk veel gebeurde, is mij niet bekend.

Toelatingseisen

De vereisten om godsdienstonderwijzer te worden zijn in 1816 van bescheiden omvang. Een eenvoudige opleiding in kennis van de Bijbel, de geloofs- en zedeleer en kerkgeschiedenis is voldoende. Men moet een examen afleggen voor het *Classicaal Bestuur*. Slaagt men, dan krijgt men een diploma als ‘Acte van Admissie’. In het *Reglement* van 1847 wordt bepaald dat godsdienstonderwijzers van een onbesproken gedrag moeten zijn. Zij moeten minstens twee

jaar lid van de Hervormde Kerk zijn en mogen bij de aanvang van de opleiding niet ouder zijn dan dertig jaar. Verder moeten zij zich twee jaar lang geoefend hebben in het geven van godsdienstig onderwijs onder leiding van een predikant. Gemeenten waarin zij werkzaam zijn, moeten daarvoor een commissie van toezicht benoemen.

Een bloeitijd

De periode van 1847 (*Nieuw Algemeen Reglement*) tot 1951 (*Nieuwe Kerkorde*) zou ik een bloeitijd voor de godsdienstonderwijzers willen noemen. Men treft aantallen aan die indruk maken. Zo worden er in 1851 door iemand 175 godsdienstonderwijzers geteld, die toen in de Nederlandse Hervormde Kerk werkzaam waren. In 1854 wordt zelfs een aantal van 365 genoemd. Alleen al in hervormd Amsterdam werken eind negentiende eeuw 30 godsdienstonderwijzers (m/v). Het gaat dan om werkers in kerk en school.

In het boekje met de veelzeggende titel *De Aloë bloeit*⁹ noemt Jac. Westmaas naast de gewone werkzaamheden van de godsdienstonderwijzer de volgende taken: pastoraal werk in ziekenhuizen, sanatoria, bejaardenhuizen, werk als veldprediker, geestelijke verzorging aan schippers, mijnwerkers, gevangenen, werk in internaten, pastoraat aan probleemkinderen.

Wat hun opleiding betreft: in de loop van de jaren worden de toelatingseisen aangescherpt. Steeds blijft de regeling van kracht dat zij een studie moeten volgen bij een of meer predikanten, waarna zij door het *Classicaal Bestuur* worden geëxamineerd. Zo legt mijn vader op 28 mei in 1941 in 's-Gravenhage het examen af.

De aleo vera.

Bron: Wikipedia

---

9. C.J. van Dam, W.D.J. van der Kaaden, N.G.J. van Schouwenburg en Jac. Westmaas, *De Aloë bloeit*, z.p., z.j. Zij vertellen over de titel: 'U kent toch de legende uit Flora's rijk? Men zegt, dat de Aloë eens in de honderd jaar bloeit!'